

20-Fevral, 2026-yil

MELODIK ESHITISH QOBILIYATINI TARBIYALASH

Malikaxon Shaxnazarova

O‘zbekiston davlat konservatoriyasi, “Akademik xor dirijyorligi” kafedrasida magistri

Annotatsiya: *Mazkur maqolada xor dirijyorligi yonalishi o‘quvchilarida melodik eshitish qobiliyatini tarbiyalash, intonatsiya sofligi ustida ishlash haqida fikrlar yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *lad, fonizm, interval, intonatsiya, tembr.*

**ЗНАЧЕНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО СЛУХА В ХОРОВОМ
ДИРИЖИРОВАНИИ**

Маликахон Шахназарова

магистр кафедры «Академическое хоровое дирижирование» Государственной консерватории Узбекистана

Аннотация: *В данной статье рассматривается воспитание навыков мелодического слуха у учеников специальности «Хоровое дирижирование», а так же о работе над чистотой интонирования.*

Ключевы слова: *лад, фони́зм, интервал, интонация, тембр.*

THE IMPORTANCE OF MUSICAL EAR IN CHORAL CONDUCTING

Malikakhon Shakhnazarova

Uzbekistan state conservatory, magister’s student, department of “Academik choral conducting”

Abstract: *This article explores the development of melodic hearing skills in students specializing in Choral conducting, as well as work on improving the clarity of intonation.*

Key words: *harmony, phonism, interval, intonation, timbre.*

Xor jarangdorligi va xor akkordi xor partiyalaridan tashkil topgan. Bu akkord yangrashidan oldin melodik kuy ustida ishlar olib boriladi. Bunda xor dirijyorining rivojlangan melodik eshitish⁸ qobiliyati juda muhim rol o‘ynaydi. Uning asosiy tarkibiy qismlari intonatsiyani nazorat qilish va o‘z-o‘zini nazorat qilish (Teplov atamasi bo‘yicha sezgirlik) bilan bir qatorda, lad hissi, interval eshitish qobiliyati va ritmik his-tuyg‘ularidan iborat⁹.

⁸Melodik eshitish qobiliyati - bu ohangni idrok etishning sifatli o‘ziga xosligi bo‘lib, u idrokning o‘z xususiyatlarida, ohanglarni tanib olish va qayta ijro etishda hamda intonatsiya aniqligiga sezgirlikda namoyon bo‘ladi - Teplov B.M. Проблемы индивидуальных различий. М., АПН РСФСР, 1961, 116 - bet

Lad tuyg‘usi - bu bir necha tovushlarning lad munosabatlarini, kuyning lad xususiyati, tovushning lad funksionalligi o‘zgargan paytdagi intonatsiya sifatini eshitish qobiliyatidir. Intervalli eshitish qobiliyati intervalning fonizmini va intonatsiya sifatini (ladda va laddan tashqarida) eshita olish qobiliyati bilan belgilanadi.

Xor dirijyorining melodik eshitish qobiliyatini tarbiyalash haqida gapirishdan oldin, ko‘pincha uchraydigan melodik eshitish qobiliyatining passivligi haqida bir necha so‘z aytishimiz lozim bo‘ladi. Ko‘pincha bu sifat lad intonatsiyasining noaniqligida, shuningdek interval yo‘lining noaniqligi va befarqligida namoyon bo‘ladi. Melodik eshitish sustkashligini bartaraf etish uchun talabalar e’tiborini doimo ijro etilayotgan tovushlarning lad aloqalariga, intervallarning ma’noviy va ifodaviy ahamiyatiga, kuyning tuzilishiga qaratish lozim. Shu maqsadda quyida keltirilgan maxsus mashqlar to‘plamidan foydalanamiz. Ular orasida interval mashqlari eng samarali hisoblanadi. Interval kuyning eng yorqin ifoda vositasi, uning birlamchi intonatsion bo‘g‘inidir. Intervallar yig‘indisi va ular harakatining shiddati melodik suratni tashkil etadi. Har qanday interval o‘zining ifodaviy sifatiga, o‘ziga xos bo‘yog‘iga, eshitalishi, his qilinishi va nihoyat, o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan garmonik tembriga ega bo‘ladi.

Garmonik interval tembrini o‘zlashtirish jarayoni uzoq davom etadi, chunki interval shunchaki masofa o‘lchovi sifatida, ikki xil tovushning qo‘shilishida emas, balki intonatsiyaning hissiy-ma’noviy sifati, bu sifatning aniq belgisi sifatida tushunilishi kerak. Garmonik intervallar tembrlari uchun tayyor og‘zaki formulalarini berish deyarli imkonsiz. Xor dirijyorlarida intervallarning garmonik tembr (fonizm)ni idrok etishni qanday shakllantirish haqida so‘zlash maqsadga muvofiqroq bo‘ladi.

Intervallarning o‘ziga xos ma’noviy xususiyatlari musiqiy adabiyot misollarida, faktura o‘zgarishlarini hisobga olgan holda tahlil qilinadi. Barcha hollarda interval yo‘lining ritmik tuzilishi, dinamikasi, shtrixlari muhim rol o‘ynaydi. Masalan: sof kvartaning ko‘tariluvchi intervali yambik motivda bizga chaqiriq, trubali signal sifatida qabul qilinadi (Internatsionalni, Aleksandrovning “Священная война”, Shebalinning “Казак гнал коня” va h.k.larni eslaylik). Qahramonlik motivida (Persellning “Певчий дрозд”) metrik urg‘uning interval cho‘qqisidan uning asosiga siljishi tufayli, ko‘tariluvchi kvartaning qahramonona tavsifi yumshatiladi. Pastga yo‘nalgan kvarta yo‘llarida interval ma’no sifatining o‘zgarishi yanada yaqqolroq namoyon bo‘ladi (Chaykovskiyning “Соловушка” xori, Grigning fortepiano sonatasining I qismi va hokazo).

Intervallarning xilma-xil “mazmuniy” xususiyatlarini anglab yetish va ularning mazmuniy ahamiyati, ijro jarayoni bilan bog‘liq holda tembr nyuansirovkasi intervallarning garmonik tembrining muayyan his-tuyg‘ularini shakllantirishga yordam berishi kerak. Shu maqsadda mashq sifatida intervallarni turli registrlarda, melodik va garmonik variantlarda, yarim tonliklarni tashkil etuvchi tarkibiy qismlar soni bo‘yicha bir-biriga yaqin bo‘lgan intervallarni (quyi registrda kvarta va kvinta, yuqori registrda katta va kichik septima, oktava h.k.)dan foydalanish kerak. Kuylash paytida P.G.Chesnokovning “Хор и управление им” asarida birinchi marta ta’riflangan bo‘lib, intervallar intonatsiyasining qonuniyatlari majburiy hisoblanadi. Katta va kichik intervallar bir tomonlama kengayish va

torayish bilan (asosdan cho‘qqigacha), kattalashtirilgan va kichraytirilgan intervallar ikki tomonlama kengayish va torayish bilan kuylanadi, sof intervallar esa barqaror tarzda ijro etiladi.

Albatta, kontekstga bog‘liq holda “kengayish” va “torayish” chegaralari o‘zgaradi: bir intervalning o‘zi ko‘tariluvchi va pasayuvchi harakatda, turli uyg‘unlikda, bir xil bo‘lmagan metro-ritmik sharoitlarda turlicha kuylanadi va h.k. Intonatsiya mezoni kuy tuzilishini anglash bilan bog‘liq holda o‘rnatiladi.

Xor dirijyorining rivojlangan, faol melodik eshitish qobiliyatining asosiy ko‘rsatkichi unison (unisonning uzluksiz harakati va unison lahzasi, ovozlarning melodik harakati natijasi) hisoblanadi. Xorning unisoni bir qator omillarga bog‘liq: birinchisi – diqqatning faolligi bo‘lib, bu eshitish qobiliyatini rivojlantirish mashg‘ulotlarining muhim shartidir; ikkinchisi, juda muhim omil - vokal texnikasining bir xilligi; uchinchi - ijro etilayotgan tovushning lad-garmonik holati, unisonni hosil qiluvchi melodik (interval) harakatlar; va nihoyat, to‘rtinchisi - tashqi sharoitlar (xona, mashg‘ulot vaqti, yoritilganlik, xonandalarning joylashuvi, partiyalardagi ovozlarni tanlash va hokazo).

Tasavvur qiling: unison mavjud emas, xorning ovozi balandroq chiqmoqda, o‘ziga xos “yoyilish” va zarblar bilan kuzatilmoqda. Bunda biz aniq bilamizki, tashqi sharoitlar normal, diqqat yetarlicha faol, xonandalarning vokal texnikasi to‘g‘ri va bir xil. Demak, tovush balandligi noaniq intonatsiya qilinmoqda. Bunday holatda ijro etilayotgan tovushning lad holatini farqlash zarur. Agar bu yetarli bo‘lmasa, unisonni hosil qiluvchi melodik harakatlarning noaniq intonatsiyasi sabab bo‘ladi. Bu harakatlar parallel (to‘g‘ri) yoki qarama-qarshi (yaqinlashuvchi, uzoqlashuvchi va aralash) ovoz yo‘nalishlarida bo‘lishi mumkin. Kuyda keng intervalga sakrash, tor intervalga bosqichma-bosqich harakat yoki ovozlardan birining o‘z joyida qolishi mumkin.

To‘g‘ri parallel harakatda interval yo‘llarining har birini diqqat bilan tinglash yetarli bo‘lsa, qarama-qarshi harakatda “yaqinlashuvchi” yoki “uzoqlashuvchi” intervallar o‘lchamini moslashtirib, pastga haddan tashqari tushish va yuqoriga ortiqcha ko‘tarilishga yo‘l qo‘ymaslik muhimdir. Bunda natijani lad-garmonik xususiyatlar bo‘yicha nazorat qilib borish lozim.

Bir xil tovush ladning turli pog‘onalarini, turli lad vazifalarini ifodalashi mumkin. Masalan, bitta tovushning o‘zi tonika, subdominanta, dominanta, yetakchi ton, past oltinchi, qisqasi, turli lad tuzilmalarining istalgan pog‘onasi bo‘lishi mumkin. Har bir yangi holatda u sifat jihatidan takrorlanmas bo‘lib, turlicha ohanglanadi: major tonikasi - barqaror, o‘sha tovush major tersiyasi sifatida - baland, o‘sha tovush major ikkinchi past sifatida - past¹⁰. Agar xorda bir tovushning turli lad sifatlari ongli ravishda bir vaqtda ohanglantirilsa, unison hosil bo‘lishi mumkinmi? Shubhasiz, yo‘q. Berilgan tovushning aniq va to‘g‘ri ohanglantirish uchun, shuningdek, kuylash paytida uning lad rangini “amalga oshirish”, uni

¹⁰Lad pog‘onalarining sifat jihatidan betakrorligi haqidagi fikrni tasdiqlovchi misol sifatida P.P.Mironositskiy, D.Kyorven, Z.Kodaylarning tovush xususiyatlarini keltiramiz.

P.P.Mironositskiy: “Tonika (do) o‘zining qat‘iyligi va mustahkamligi, tugallanganligi, ishonch hissi bilan tavsiflanadi. Dominanta (tuz) o‘zining yorqinligi, tetikligi bilan ajralib turadi, lekin oldingidek tugallanganlik va osoyishtalik taassurotini bermaydi; medianta (mi) ham osoyishtalik bosqichi, u ehtirossizlik, xotirjamlik taassurotini uyg‘otadi. 2- pog‘ona re, xuddi 7- pog‘ona (P.P.M.) kabi, tonikaga intilishi, harakat elementi, nolali xarakteri bilan ajralib turadi. 4-bosqich: fa - go‘yo og‘ir tovush”

20-Fevral, 2026-yil

ladning turli pog‘onalariga joylashtirish bilan bog‘liq holda tonning vazifasini qayta tushunish qobiliyati kerak. Bu esa o‘z ijrosida yangi sifatni, yangi hissiy rangni anglab yetish va eshitishni anglatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kadirova S.P.- Xorshunoslik T. “Musiq” 2019 (Darslik)
2. Kadirova S.P. Xorshunoslik bo‘yicha boshlang‘ich – T. 2015
3. Т. П. Вишнякова, Т. В. Соколова. Практика работы с хором. - 3-е изд., стер.- Санкт-Петербург: Лань : Планета музыки, 2019.
4. Kadirova S.P. Zamonaviy xor musiqasida fakturaning o‘ziga xos xususiyatlari. “Musiq” 2012 y.
5. Живов В. Л. Хоровое исполнительство : Теория. Методика. Практика : учеб. пособие для вузов. – М., 2003.